

PEDAGOGNING KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIGI

Allaberdiyeva K.X.

Termiz davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa dotori (PhD).

Tayanch so'zlar: pedagog, muloqot, shaxs, faoliyat, madaniyat, ilmiy-nazariy, tashkiliy-metodik, jarayon, qobiliyat.

Ключевые слова: педагог, общение, личность, деятельность, культура, научно-теоретический, организационно-методический, процесс, способности

Key words: pedagogue, communication, personality, activity, culture, scientific-theoretical, organizational-methodical, process, ability

Kirish. Pedagogga xos bo'lgan mahorat asosini tashkil etuvchi pedagogik muloqot madaniyati uning talabalar jamoasi, ota-onalar, hamkasblar hamda rahbariyat bilan uyushtiriladigan muloqot jarayonida namoyon bo'ladi. Bunda, ayniqsa, pedagogning talabalar jamoasi bilan o'zaro muloqoti muhim ahamiyatga ega. Pedagog talabalar bilan muloqotga kirishish, uning samarali bo'lishiga intiladi.

Pedagogik muloqot madaniyati bu pedagogning talabalar jamoasi, ota-onalar, hamkasblar, rahbariyat bilan pedagogik odob hamda muloqot talablariga muvofiq holda uyushtiriladigan suhbatidir.

Adabiyotlar tahlili. F.Qodirova, Sh.Shodmonova, D.Boboeva, D.Abduraximova, Z.Azizova, N.A'zamova, A.Arifdjanova, G.Ibragimova, Sh.S.Sharipov, E.G'oziev, B.Karimova, K.Mamedov, N.Rejametova, D.Sobirova, I.Tuychieva, A.Xo'jaqulov, T.Chabrova, M.Berdievarlar tomonidan bolalarda mustaqil bilish faolligini oshirish, maktabgacha katta yoshdagi bolalarda tasviriy savodxonlik elementlarini shakllantirish masalalari tadqiq etilgan. Neyropedagogika fani rivoji, ta'lim oluvchilarni har tomonlama uyg'un rivojlantirishning neyropedagogik jihatlari Dj.Gulyamov, B.Xodjaevlar tomonidan o'rganilgan.

Tadqiqot metodologiyasi: Tadqiqotda ilmiy va ilmiy-uslubiy adabiyotlarni tahlil qilish va umumlashtirish, pedagogik kuzatuvlar, pedagogik tajriba usullaridan foydalanilgan.

Tahlillar va natijalar: Muloqot jarayonida talaba tomonidan bildirilayotgan fikrlar, uning qarashlari shaxsni yaqindan o'rganish uchun imkoniyat yaratadi. Talaba shaxsini yaqindan bilish, uning ichki kechinmalari, o'y-fikrlari, his-tuyg'ulari, orzu-umid, maqsad va hayotiy intilishlaridan xabardor bo'lish pedagogik jarayonning metodik, ruhiy jihatdan to'g'ri tashkil etilishini ta'minlaydi. Zero, bu jarayonda pedagogik talaba shaxsiga xos yosh, psixologik va shaxsiy xususiyatlarni inobatga olgan holda faoliyatni tashkil etadi. Muloqot jarayonidagi axborot almashinuvi talabaning o'zaro ijtimoiy jarayonlar, shaxs kamolotining kechishiga doir ma'lumotlar almashishini ta'minlaydi.

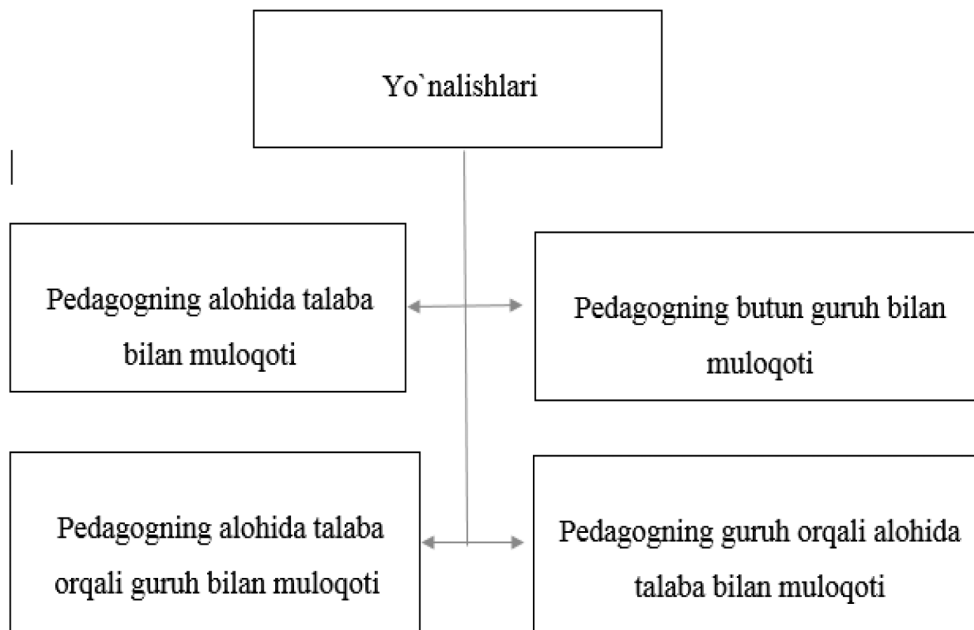
Xulosa. Pedagogning kommunikativ kompetentlik sifatlariga ega bo'lishi, o'z ustida izchil ishlashi, kun sayin yangilanib borayotgan bilimlarni o'zlashtirishga intilishi, o'quv axborotlarini talabalarga qiziqarli tarzda yetkazib berish uchun mashg'ulotlarga tayyorgarlik ko'rishga ijodiy yondasha olishi talab etilmoqda.

Ta'lim tizimida talabalarga sifatli, foydali, muhim, zarur, kerakli va amaliy ahamiyatga ega ma'lumotlarni tizimli ravishda yetkazib bera olishi uchun bugungi kun pedagogi axborotlarni tezkor qabul qilish, qayta ishlash va talabalarga samarali, qiziqarli tarzda yetkazib berishning uddasidan chiqa olishi zarur. Bu esa pedagogning kommunikativ kompetentlik sifatleri, pedagogik mahorat asoslari hamda kreativlik qobiliyatiga ega bo'lishini talab etadi.

Pedagogik muloqot ruhiy-psixologik ta'sir kuchiga ega. Shu sababli uni tashkil etishda muloqot jarayonining ijobiy bo'lishini ta'minlash pedagogning zimmasiga katta mas'uliyatni yuklaydi. Agarda to'g'ri tashkil etilgan pedagogik muloqot talabada qo'rquvning yuzaga kelishi, ishonchsizlikning tug'ilishi, diqqat, xotira va ish qobiliyatining susayishi, nutq me'yorining buzilishi kabilarga sabab bo'lsa, aksincha, nazariy-pedagogik va amaliy jihatdan to'g'ri tashkil etilgan muloqot yuqoridagi holatlarning aksini keltirib chiqaradi. Natijada talabalarda o'qishga va mustaqil o'rganishga, fikrlashga bo'lgan qiziqish ortadi.

Pedagogik muloqot quyidagi yo'nalishlarda tashkil etiladi.

Pedagog va talabalar o'rtasida hamkorlikni qaror toptirish esa har qanday vaziyatda ham ular o'rtasida o'zaro axborot almashinuvi samarali ro'y berishi uchun sharoit yaratadi. Bu jarayonda pedagog talabalarining eng yaqin maslahatchisi, yo'lboshchisi va rahbariga aylanadi. Muloqot chog'ida talabalar tomonidan o'z shaxsini, "meni"ni, qadr-qimmatini yetarlicha baholash va o'z

oldidariga hayotiy maqsadlarni qo‘ygan holda olg‘a intilishlarini ta‘minlashga jiddiy e‘tibor qaratish lozim

Pedagog rahbarligi yoki uning yo‘l-yo‘riqlari, ko‘rsatmalariga asosan o‘quv mashg‘ulotlari va tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda ham muloqot muhim ahamiyat kasb etadi. Ayni shu vaqtda muloqotning faoliyatni tashkil etish vazifasi namoyon bo‘ladi. Yaqin-yaqingacha faoliyatni tashkil etishda pedagogning yetakchiligi, uning bevosita rahbarligi ustuvor omil bo‘lgan bo‘lsa, zamonaviy sharoitda rollar almashinuvi yetakchi o‘ringa chiqdi. Endilikda aksariyat hollarda talabalarning o‘zlari ta‘lim va tarbiyaviy jarayonlarni mustaqil uyushtirish imkoniyatiga ega bo‘ldilar. Biroq, bu degani, ta‘limiy va tarbiyaiy ishlarni tashkil etish davrida pedagogning o‘rni va roli mutlaqo aks etmaydi, degani emas. Pedagog bu jarayonda rahbar, yetakchi, maslahatchi, ekspert sifatida namoyon bo‘ladi va talabalarni pedagogik jarayonlarni ilmiy-nazariy, tashkiliy-metodik jihatdan to‘g‘ri uyushtirishga yo‘naltiradi.

Pedagogik muloqotni tashkil etishda, ayniqsa, pedagog yordamiga muhtoj o‘quvchilarga alohida e‘tibor berishi, har bir o‘quvchida turli o‘quv fanlari asoslarini o‘zlashtirishga nisbatan qiziqtirish usullarini, hamkorlik va ijodkorlikka asoslangan mehnatni tashkil etishni oldindan o‘ylab qo‘yishi lozim. Milliy va jahon ta‘limi amaliyoti pedagog, o‘qituvchilar tomonidan tashkil etilayotgan muloqotni bir necha turga ajratish mumkinligini ko‘rsatadi.

Pedagogik muloqot turlari

- O`zaro ijodiy faoliyatga qiziqtiradigan muloqot
- O`zaro do`stona munosabatga asoslangan muloqot
- Muayyan masofani saqlagan holda tashkil etiladigan muloqot
- Qo`rqitish, tahdit qilishga asoslangan muloqot
- Hazil -mutoyiba, yumorga asoslangan muloqot

O`qituvchilar o`z faoliyatlarida muloqotning muayyan turlariga tayanib ish ko`radi. Qolaversa, pedagog tomonidan jamoa bilan muloqotni uyushtirish texnikasini doimiy ravishda tahlil qilib borish maqsadga muvofiqdir. Ma`lum vaziyatlarda pedagog rahbar sifatida talabalar faoliyatlarini boshqaradi. Bu jarayonda ham muloqot yetakchi omil hisoblanadi. Biroq, muloqotning samaradorligi rahbar sifatida namoyon bo`layotgan pedagog tomonidan qanday muloqot uslubining tanlanganligi bilan belgilanadi. Odatda, pedagogning rahbar sifatidagi muloqot usullari quyidagi uch turga ajratiladi.

Pedagogik muloqot uslublari quyidagi mazmunga ega:

Avtoritar uslub

Demokratik uslub

Liberal uslub

1. Avtoritar uslub. Bunga ko`ra talabalar tomonidan barcha turdagi faoliyatning tashkil etilishi, mazmuni, shakli, metod va vositalarining barchasi faqat pedagog tomonidan belgilanadi. Talabalarning har qanday tashabbuslari rag`batlantirilmaydi, aksincha, buyruq, ko`rsatma, yo`llanma berish, shuningdek, jazolash choralarini ko`rish orqali talabalarga ta`sir etiladi. Hatto talabalarning faoliyatlari ijobiy baholangan vaqtda ham ularga bo`lgan ta`sir turli kesatiqlar bilan bayon etiladi. Ya`ni: “Sendan ijobiy xatti-harakatni kutmagan edim?!”, “Buni qara-ya, nahotki o`zgargan bo`lsang!?” , “Qara-ya, birgina a`lo baho olish bilan o`zingni yaxshi inson bo`lib qolgan deb hisoblaysanmi!?” va h.k. mazmundagi rag`batlar, ular asli ijobiy holatni e`tirof etishga yo`naltirilgan bo`lsa-da, talabani yangi yutuqlariga ilhomlantirmaydi. Aksincha, unda ta`lim

olishga, ta'lim muassasasiga va pedagoglarga nisbatan sovuqqonlikni yuzaga keltiradi.

2. Demokratik uslub. Unga ko'ra pedagog pedagogik faoliyatni tashkil etishda jamoaning fikriga tayanib ish ko'radi. O'quv mashg'ulotlari va tarbiyaviy ishlarni shakillashtirishda har bir talabning fikrini inobatga olishga, ularni umumlashtirgan holda eng samaralisini tanlab olishga intiladi. Muhokamalar chog'ida barcha talabalarning ishtiroklari ta'minlanadi. Talabalar tomonidan bildirilayotgan tashabbuslar qo'llab-quvvatlanadi, mavjud imkoniyatlardan kelib chiqqan holda bu tashabbuslar amaliyotga tatbiq etiladi. Bu uslubdan foydalanayotgan pedagog zimmasidagi vazifa faqatgina talabalarning faoliyatini nazorat qilish, tuzatishlar kiritishdan iborat emasligini anglab yetadi. Asosiy e'tiborni talabalarning yutuqlarini e'tirof etgan holda yoki ularning xatolarini o'zlariga anglatgan holda samarali tarbiya chorasini ko'rishga qaratadi. Har bir talabning yutug'i alohida e'tirof etiladiki, bu esa ularni yangi zafarlarga erishishga ruhlantiradi. Ushbu uslubga asoslanib ish ko'radigan pedagog har bir talabning qiziqishlari va qobiliyatlarini hisobga olgan holda bajariladigan ishlarni to'g'ri taqsimlashga harakat qiladi, faol talabalarni taqdirlab borishni faoliyatining asosiy yo'nalishi sifatida belgilaydi. Pedagog talabalar bilan muloqotni o'rnatishda iltimos, maslahatga tayanib ish ko'radi.

3. Liberal uslub. Odatda bu uslub pedagog va talaba munosabtlarining kelishuvchanlikka asoslanishini ta'minlay-digan uslub sifatida e'tirof etiladi. Bu uslubga ko'ra ish yuritadigan pedagog talabalar tomonidan sodir etilayotgan salbiy holatlarga ham e'tibor bermaslikka intiladi. Talabalarni tartibga chaqirish, vaziyatdan kelib chiqqan holda ularning faoliyatini to'g'ri baholab, jazolash zarur bo'lgan vaziyatlarda ham indamaslikni odat qilib oladi. Bu esa talabalarning odobsiz, yalqov, mas'uliyatsiz bo'lishlariga olib keladi. Liberal uslubni ma'qul ko'radigan pedagog talabalar hayoti bilan mutlaqo qiziqmaydi, ularning faoliyatlariga aralashmaydi, hal qiluvchi vaziyatlarda mas'uliyatni o'z zimmasidan soqit qiladi. Ayrim holatlarda bir-biriga zid bo'lgan fikrlarni ham birdek ma'qullaydi. Bu tahlitda ish ko'radigan pedagog obro'ga ega bo'lmaydi. Chunki unga ishonish mumkin emas.

Pedagogik faoliyatni tashkil etishda pedagogning nafaqat o'zi, balki uning ijobiy ta'siri asosida talabalar ham muloqot madaniyatini o'zlashtirib borishlari lozim.

Muloqot madaniyati – muloqot jarayonini axloqiy me'yorlar, ijtimoiy talablarga muvofiq tashkil etish asosida suhbatdoshni tushuna olish ehtiyoji va qobiliyatiga egalik.

Ta'lim amaliyoti pedagogik muloqot jarayonida o'qituvchilar tomonidan quyidagi kamchiliklarga yo'l qo'yilishi ko'rsatiladi:

- ehtiyotsizlik;
- shaxsiyatparastlik;
- suhbatdoshni ortiqcha majburlash;
- sustkashlik;
- o'zini juda yuqori yoki past qo'yish;
- haddan tashqari jonbozlik ko'rsatish

“Fan-texnika taraqqiyotining hozirgi bosqichida, ishlab chiqarish munosabatlarining jadallashuvi, xalq xo'jaligining turli jabhalarida yangi texnologiyalarning joriy etilishi va shu kabi qator omillar inson ruhiyatiga oldingilariga qaraganda ko'proq jismoniy, ruhiy zo'riqishlar bermoqda”. Pedagog faoliyatida ruhan yoki jismonan toliqqan talabalarda ruhiy hamda jismoniy charchoqlarni bartaraf etishga ham e'tibor qaratish talab qilinadi. Mazkur talab salbiy ruhiy omillar ta'siri kuchaygan, katta hajmdagi axborotlar bilan to'qnashish ro'y berayotgan mavjud sharoitda ayniqsa muhim ahamiyat kasb etadi. Talabalarda ruhiy va jismoniy toliqishlarni bartaraf etishga qaratilgan pedagogik faoliyat “relaksopediya”(lot. “relaxation” – quvvatsizlik, zaiflashish, ruhan yoki jismonan holda toyish; holdan toyishni bartaraf etish pedagogikasi) deb nomlanadi. So'nggi yillar jahon ta'limi amaliyotida ushbu pedagogika imkoniyatidan keng foydalanilmoqda.

Pedagogik relaksatsiya – talabalarining hissiy faoliyati, ruhiy-jismoniy quvvati va ishchanlik qobiliyatini qayta tiklash

Murakkab vaziyatlar(imkoniyati cheklangan, fanlarni o'zlashtira olmaydigan yoki tarbiyasi og'ir talabalar bilan ishlash)da relaksopediyaning pedagogik, psixologik imkoniyatlaridan o'rinli, maqsadli, samarali foydalanish kutilgan natijalarni beradi. Relaksatsiya sharoitida bugungi kunda keng ommalashgan trening va avtotreninglar ijobiy muhitning hosil bo'lishini ta'minlaydi. Ulardan foydalanish vaqtida talabalar tashqi va ichki ta'sirlardan himoyalangan bo'lib, ularga faqatgina pedagogning ishontiruvchi ovozgina eshitiladi. Bu esa pedagogning ta'siri va uning samarasini yanada oshiradi.

Relaksatsiya jarayonida talabalar pedagogning qo'llab-quvvatlashlarini his etishlari, uning mehr-muhabbatidan bahramand bo'lishlari, hamdarligini his qilishlari lozim. Shundagina talabalardagi ruhiy zo'riqish, jismoniy toliqishlarni bartaraf etish uchun psixologik muhit yuzaga keladi.

Mushaklar relaksatsiyasi (ya'ni mushaklarni bo'shashtirish) davrida o'z-o'zini ishontirish va axborotga ta'sirchanlik yuqori bo'ladi. Shuning uchun ham o'z-o'zini ishontirishga yo'naltirilgan trening va avtotreninglarni

uxlash va uyqudan turishdan oldin qo'llash samarali hisoblanadi. Mushaklar relaksatsiyasining samarali kechishi uchun o'qituvchi mushaklarni bo'shashtirishga yordam beradigan metod va vositalardan xabardor bo'lishi darkor.

Talabalarning ruhiy zo'riqish va jismoniy toliqishlarini bartaraf etish maqsadida relaksatsiya asoslarini nazariy jihatdan o'zlashtirib qolmay, ulardan amaliy jihatdan foydalanishni ham bilishlari zarur.

Kommunikativ ta'sir ko'rsatish – talabalar bilan muloqotda bo'lish, ularga to'g'ri yondoshish, pedagogik nazokat bilan ularga tarbiyaviy, irodaviy va hissiy ta'sir etish hisoblanadi.

Ta'limiy mazmundan, vaziyatdan, holatdan kelib chiqib, har qanday Pedagogning maqsadi auditoriyada “Rivojlantiruvchi muhitni” yaratishdan iborat.

Ya'ni:

- talabalarga faoliyatga undovchi motivatsiya berish;
- talabalarni mustaqil ishlatish, o'quv faoliyatiga undash orqali tushuncha, tasavvur va ko'nikmalarni shakllantirish. Kerakli ma'lumotlarni qidirish, o'z faoliyati loyihasi va uning amaliyotga tatbiq etish, ish maqsadini anglash va natijaga ma'suliyat bilan yondashish;
- talabalar tomonidan mavzuni, maqsad, vazifalarini murakkablik darajasini, shakl va usullarni mustaqil ravishda tanlash;
- talabalarni loyiha ustida guruhlarda ishlashga o'rgatish mavzu va muammolarni aniqlash, vazifalarni taqsimlash, rejalashtirish, bahs-munozara natijalarini muhokama qilish va baholash.
- talabalarni turli xil shakldagi munozaralardagi ishtiroki.
- talabalarda o'z harakatlarini tartibga solishni shakllantirish.
- baholash tizimi orqali talabalar o'z bo'lg'usi natijalarini takomillashtirish, o'z darajalariga va natijalariga baho berib, ularni yanada takomillashuviga erishish.

Zamonaviy o'qituvchining asosiy kompetensiyasi:

1. O'z ta'limiy kamchiliklarini mustaqil tuzatib, talabalar bilan birga o'qishnibilish.

2. Talabalarni mustaqil faoliyatini rejalashtirish va tashkil etishni bilish.

3. O'quv jarayonini sahnalashtirish, bunda turli xil faoliyat usullaridan foydalanish, ularga talabalarning moyilligi va qiziqishiga qarab ishlarni taqsimlash ko'nikmasiga ega bo'lish.

4. Tadqiqotchilik tafakkuriga, talabalarda tadqiqotchilik ko'nikmasini tashkil etishni bilishi kerak.

5. Talabalarni yutuq va rivojlanishlarini baholash tizimidan foydalanish.
6. O`quv jarayonida kompyuter texnologiyalaridan foydalanishni bilish.
7. Dars jarayonida suhbat va bahs-munozara olib borish, talabalar o`zlari hoxlab aytmoqchi bo`lgan fikr, qarash va munosabatlarini bayon eta olishlariga yo`naltirilgan muhit yaratish. Nafaqat talabalar bir-birlari bilan, balki o`qituvchi bilan ham shaxsiy qarash va munosabat, tanqidlarni tahlil qilishlari kerak.

Adabiyotlar:

1. Axmedova M.T. Pedagogik kompetentlik. Uslubiy qo`llanma.-T.:BROK CLASSERVIS, 2016.-84b
2. Muslimov N.A. kasb ta`limi o`qituvchilarining kasbiy kompetentligi
3. Ziyomammedov B. Pedagogik maxorat asoslari. O`quv qo`llanma.-T.: TIB-KITOB,2009.
4. Xo`jaqulov A.E. Maktabgacha ta`lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarida oilaga qadriyatli munosabatni shakllantirish: pedagogika fanlari bo`yicha falsafa doktori. ... diss. avtoreferati. – T., 2020. – B.17-18.
5. A.K.Xamrayevna . Maktabgacha yoshdagi bolalarga talim-tarbiya berishda innovatsion texnologiyalarini qollash asosida bolalarning ijodiy faolligini oshirish samaradorligi // - Innovation in the modern education system, 2023.-B.62-66

РЕЗЮМЕ

Pedagogik muloqot madaniyati – pedagogning talabalar jamoasi, ota-onalar, hamkasblar, rahbariyat bilan pedagogik odob hamda muloqot talablariga muvofiq holda uyushtiriladigan suhbat

РЕЗЮМЕ

Культура педагогического общения – беседа педагога с обучающимися, родителями, коллегами, руководством, организованная в соответствии с требованиями педагогического этикета и общения.

SUMMARY

Pedagogical communication culture - a conversation of a pedagogue with the student body, parents, colleagues, management organized in accordance with the requirements of pedagogical etiquette and communication.